

ДАВЕДАЧНА-БІБЛІАГРАФІЧНАЕ АБСЛУГОЎВАННЕ Ў НАЦЫЯНАЛЬнай БІБЛІАТЭЦЫ БЕЛАРУСІ ВА ЎМОВАХ АЎТАМАТЫЗАЦЫІ БІБЛІАТЭЧНА- БІБЛІАГРАФІЧНЫХ ПРАЦЭСАЎ

Імклівае абнаўленне нашага грамадства патрабуе змянення маштабаў, зместу і характару інфармацыйных працэсаў. Гэта патрабаванне не можа не адбіцца і на бібліяграфічнай дзейнасці адной з самых буйных бібліятэк Беларусі — Нацыянальнай бібліятэкі.

Сёння бібліятэкары і бібліяграфы павінны забяспечыць інтэнсіўны пошук інфармацыі на падставе прынцыпова новых тэхналогій, якія грунтуюцца на сучасных сродках механізацыі і аўтаматызацыі і закліканы задаволіць інфармацыйныя патрэбы грамадства, зрабіць больш разнастайнымі формы і метады бібліяграфічных паслуг.

Даведачна-бібліяграфічнае абслугоўванне (ДБА) з'яўляецца адным з асноўных напрамкаў бібліяграфічнай дзейнасці Нацыянальнай бібліятэкі. Ва ўмовах пераходу да рыначных адносін спатрэбіліся рэвізія яго традыцыйных формаў і ўкараненне новых, якія спрыяюць павышэнню яго эфектыўнасці. А гэта магчыма пры ўмове паўнацэннага развіцця і ўдасканалення ўсіх кампанентаў ДБА: сістэмы крыніц бібліяграфічнага пошуку, суб'ектаў ДБА (бібліяграфы і бібліятэкары), матэрыяльна-тэхнічнай базы, арганізацыйных формаў. Рэвалюцыйную ролю ў аптымізацыі асобных бакоў ДБА адыгрывае ўкараненне сродкаў аўтаматызаванага бібліяграфічнага пошуку і электрасувязі. Аўтаматызацыя ДБА разам з традыцыйнымі бібліяграфічнымі прадуктамі (паказальнікамі, аглядамі, спісамі і інш.) дазваляе атрымаваць альтэрнатыўныя інфармацыйныя прадукты — бібліяграфічныя, фактаграфічныя, тэматычныя праблемна арыентаваныя базы даных і г.д. Іх з'яўленне дазваляе значна павысіць аператыўнасць, паўнату, дакладнасць ДБА чытачоў.

ДБА ў аўтаматызаваным рэжыме ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі пачалося ў 1993 годзе. За гэты час напрацаваны пэўны вопыт, склаліся ўстойлівыя формы і метады работы. Першая лакальная сетка ўключае базу даных "Кнігі", другая зроблена для аналітычнага роспісу перыёдыкі ў кастрычніку 1993 года. У гэтай рабоце ўдзельнічаюць тры аддзелы: навукова-бібліягра-

фічны, даведачна-інфармацыйны і навуковай інфармацыі па праблемах культуры і мастацтва. Тут фарміруюцца базы даных па праблемах культуры і мастацтва, грамадска-палітычных і гуманітарных навук, а таксама базы даных для падрыхтоўкі паказальнікаў "Чарнобыль", "Гісторыя Беларусі", "Новыя кнігі". Абедзве сеткі злучаны паміж сабой праз галоўны файл-сэрвер, на якім захоўваюцца ўсе базы даных для камунальнага карыстання. Акрамя гэтага, пры дапамозе электроннага каталога ствараюцца паказальнікі: "Выданы Нацыянальнай бібліятэкі", "Падыяшша", "Зводны паказальнік замежнай перыёдыкі" і інш. (іх больш за 20). Сёння Нацыянальнай бібліятэкай генеруюцца і такія базы даных, як "Ноты", "Ізоіздання", "Аўтарэфэраты".

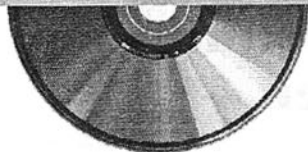
Паралельна са стварэннем баз даных, якія адлюстроўваюць новыя наступленні, пачаліся работы па ўводу рэтраспекцыі па асобных напрамках. Так, стварасца рэтраспектыўная база даных па беларускаму фонду (уведзена ўжо мастацкая літаратура, каля 18 тыс. назваў), база даных па рэдкай кнізе (па калекцыях і тэмах), графічныя базы даных гербаў і экслібрысаў. Гэтыя базы прызначаны не толькі для рэтраспектыўнага пошуку, а таксама для выканання ўдакладняючых бібліяграфічных і фактаграфічных запатрабаванняў.

Коды элементаў бібліяграфічных апісанняў у базах даных Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі супадаюць з кодамі элементаў Расійскай кніжнай палаты. Апісанне кожнага дакумента змяшчае нумар, прозвішча аўтара, калектыўнага аўтара, загаловак, ключавыя словы, УДК, ДАСНТ, ISSN, ISBN. У залежнасці ад баз даных індэксныя элементы дадаюцца ці выключаюцца. Напрыклад, у базу даных

"Ноты" дабаўлены пошук па ББК, серыі, жанру, сродкам выканання. У аўтарэфэратах і дысертацыйных выключены пошук па ISSN і ISBN і даданы код спецыяльнасці. Акрамя гэтага, кадзіруюцца наступныя элементы апісання: год выдання, выдавецтва, месца выдання, мова выдання, від выдання, прымета тэматычнай базы, прымета беларускага фонду, аўтограф, па якім можна здзяйсняць сканіруючы пошук.

Пры звароце да электроннага каталога могуць выкарыстоўвацца наступныя варыянты пошуку: па аўтару, загаловак, месцы ці году выдання, персаналіях у змесце дакумента і іншых элементах бібліяграфічнага апісання, па адзінаму ідэнтыфікатару (ISSN, ISBN і г.д.), па вядомаму шыфру захавання, тэматычны пошук па індэксах класіфікацый (напрыклад, УДК, ББК, рубрыкатар ДАСНТ) ці па ключавых словах, тэрмінах. Галоўная перавага электроннага каталога — магчымасць пошуку па адвольнаму спалучэнню прымет: выдавецтва і год выдання, аўтар і тэма і інш. Напрыклад, калі ў электронным каталоге ідэнтыфікаваны ўсе элементы бібліяграфічнага запісу, то можна знайсці выданне па ўсемагчымых іх спалучэннях. Такім чынам, электронны каталог разам з прастай выкарыстання дае больш шырокі спектр магчымасцей пошуку, чым традыцыйны каталогі, скарачае час пошуку неабходнай інфармацыі.

Магчымасці выкарыстання інфармацыі пашырыліся за кошт набыцця Нацыянальнай бібліятэкай у пачатку 1996 года базы даных "Артыкулы з перыядычных выданняў" Расійскай кніжнай палаты, а пазней і базы даных "Нарматыўна-прававыя дакументы Рэспублікі Беларусь". У снежні 1996 года ў даведачна-інфармацыйным адзеле бібліятэкі быў устаноўлены камп'ютэр для работы з кампакт-дыскамі (CD-ROM), на адным з якіх прадстаўлены каталог

бібліятэкі Кангрэса ЗША.

Сёння адбываецца абмен бібліяграфічнай інфармацыяй па культуры і мастацтву і новымі паступленнямі нацыянальных дакументаў па электроннай пошце паміж Нацыянальнай бібліятэкай Беларусі і Магілёўскай, Віцебскай абласнымі бібліятэкамі. З Мінскай абласной бібліятэкай імя А.С.Пушкіна адпрацоўваецца доступ у электронны каталог Нацыянальнай бібліятэкі ў рэжыме on-line. Рэалізавана сувязь па E-mail з 13 бібліятэкамі Беларусі. Праводзіцца работа па стварэнню WWW-сэрвера для падключэння Нацыянальнай бібліятэкі ў INTERNET, у стадыі распрацоўкі канверта для пераводу машыначытальных бібліяграфічных запісаў у фармат UNIMARC.

Такім чынам, аўтаматызаваная інфармацыйная бібліятэчная сістэма Беларусі, якая забяспечвае інтэграцыю трох узроўняў — рэспубліканскага, абласнога і раённага (гарадскога) — і выкарыстоўваецца ў 17 бібліятэках, з'яўляюцца тыповай для дзяржаўнай сеткі бібліятэк Міністэрства культуры.

Разам з такімі зменамі ў бібліятэчнай практыцы, укараненнем новай тэхнікі змяняецца і канцэпцыя ДБА. Калі раней кожная бібліятэка прадстаўляла чытачам уласныя фонды, якасць і аб'ём якіх былі важнейшымі крытэрыямі яе інфармацыйнага патэнцыялу, то сёння аўтаматызацыя дазваляе чытачу, не выходзячы з адной бібліятэкі, даведацца аб складзе фондаў іншых бібліятэк, карыстацца іх банкамі даных, а таксама розных небібліятэчных устаноў і арганізацый. Адноль вынікае, што ў даведачным апарце бібліятэкі з'яўляюцца элементы, якія павінны ўнесці якасныя перамены не толькі ў структуру, але і ў само яго прызначэнне. З падсобнага механізма, які служыць перш за ўсё для раскрыцця фондаў канкрэтнай бібліятэкі і ствараецца яе сі-

ламі, даведачны апарат пераўтвараецца ў самастойны кампанент, не толькі звязаны з уласнымі фондамі бібліятэкі, але прызначаны і для раскрыцця інфармацыйных рэсурсаў, якія існуюць у іншых бібліятэках, інфармацыйных сістэмах і краінах. Адназначна змяняецца і крытэрыі ацэнкі інфармацыйнага патэнцыялу бібліятэкі. Ён вызначаецца цяпер не аб'ёмам фонду і распрацаванасцю сістэмы каталогаў, а ўсёй сукупнасцю сродкаў, якія ёсць у бібліятэцы для рэалізацыі доступу да інфармацыйных рэсурсаў у цэлым.

Ва ўмовах ускладненасці сродкаў, якія выкарыстоўваюцца ў ДБА, істотна змяняецца і характар адносін паміж бібліяграфам і спажыўцом інфармацыі: узнікае ўсё больш прамежкавых звянаў, дзякуючы якім спажывец можа сам ажыццяўляць пошук. Адносіны "запрабаванне спажыўца — адказ бібліяграфа" ўскладняюцца, ператвараюцца ў адносіны "запрабаванне спажыўца — адказ бібліяграфічнай сістэмы" з удзелам бібліяграфа ці нават без яго. А гэта патрабуе папярэдняй падрыхтоўкі спажыўца да самастойнага пошуку неабходнай яму інфармацыі. Для гэтага ў Нацыянальнай бібліятэцы аддзелам аўтаматызацыі бібліятэчных працэсаў сумесна з сектарам індэксавання і арганізацыі сістэматычных каталогаў аддзела апрацоўкі і каталогаў і даведачна-інфармацыйным аддзелам распрацаваны "Правілы фарміравання запытаў на камп'ютэрны пошук літаратуры ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі", «Інструкцыя па пошуку ў базе даных "Артыкулы з перыядычных выданняў" Расійскай кніжнай палаты». Пры ДБА чытачоў выкарыстоўваецца таксама "Кіраўніцтва карыстальніка" да базы даных нарматыўна-прававых актаў Рэспублікі Беларусь, распрацаванае Міністэрствам юстыцыі Рэспублікі Беларусь, НДІ праблем крыміналогіі, крыміналістыкі і судовай экспертызы, Рэспубліканскім цэнтрам прававой інфармацыі. Гэтыя інструктыўна-метадычныя матэрыялы дапамагаюць чытачу самастойна асвоіць аўтаматызаваныя сродкі бібліяграфічнага пошуку. І ўсё ж такі бібліяграфу сёння даводзіцца даваць кансультацыі часцей па выкарыстанню электроннага каталога, чым па бібліяграфічнаму пошуку дакументаў.

Усё гэта прадвызначае якасна новы стан кваліфікацыі супрацоўнікаў даведачна-бібліяграфічнай службы. Рост іх кваліфікацыйнага ўзроўня трэба звязваць, у прыватнасці, з устанавленнем адпаведнасці паміж узроўнем іх падрыхтоўкі, аб'ёмам і

складанасцю функцый, якія выконвае бібліяграф. Напрыклад, пашырэнне колькасці баз даных ставіць праблему па іх выкарыстанню і патрабуе ад бібліяграфа ўдасканалення прафесійных ведаў, камп'ютэрнай граматынасці, валодання замежнымі мовамі. У даведачна-інфармацыйным аддзеле Нацыянальнай бібліятэкі штотыднёва праводзіцца заняткі па розных пытаннях даведачнага абслугоўвання, карыстання электронным каталогам. Гэта, безумоўна, спрыяе павышэнню эфектыўнасці і якасці ДБА, якія ў значнай ступені залежаць ад кваліфікацыі бібліяграфа.

І ўсё ж укараненне сучасных сродкаў інфармацыйнай і вылічальнай тэхнікі ў ДБА не забяспечвае аўтаматычнага паліпшэння яго якасці, хоць і стварае пэўныя перадумовы для павелічэння аб'ёмаў, пашырэння наменклатуры бібліяграфічных паслуг, паўнаты і аператыўнасці пошуку інфармацыі. Узаемазалежнасць аўтаматызацыі бібліяграфічных працэсаў і якасці бібліяграфічных прадуктаў і паслуг выклікае новыя праблемы і заслугоўвае самастойнага разгляду.

Сёння не вырашаны комплекс праблем, якія ўзніклі разам з аўтаматызацыяй бібліятэчна-бібліяграфічных працэсаў і паўсталі таксама перад ДБА. Сярод іх — вырашэнне задач уніфікацыі матэрыяльна-тэхнічнага, матэматычнага і лінгвістычнага забеспячэння; сумяшчальнасці машыначытальных фарматаў бібліяграфічных баз даных; магчымасці работы з базамі даных у інтэрактыўным рэжыме; выкарыстання CD-ROM у ДБА і інш. А праблема якасці інфармацыйных масіваў, якія перадаюцца на дыскетах, павінна вырашацца неадкладна. Бібліятэцы неабходна распрацаваць канцэпцыю набыцця баз даных з улікам інфармацыйных запатрабаванняў і суадносна са статусам Нацыянальнай бібліятэкі, таму што без гэтага немагчыма стварэнне аптымальнай сістэмы інфармацыйнага абслугоўвання.

І гэта далёка няпоўнае кола пытанняў, якія імкнучыся вырашыць супольна і аўтаматызатары, і спецыялісты па інфарматыцы, і бібліяграфы, бо толькі з дапамогай высокаэфектыўнай даведачна-бібліяграфічнай службы могуць быць адолены бар'еры, якія ўзнікаюць на шляху спажыўца дакумента і ствараюць супярэчнасці паміж узрастаючымі патрабамі ў дакументальных крыніцах і існуючымі магчымасцямі іх задавальнення.